

OSVRTI

ZEITSCHRIFT FÜR SLAVISCHE PHILOLOGIE. Herausgegeben von Max Vasmer (ab Bd. XXI: Im Auftrage der Akademie der Wissenschaften und Literatur in Mainz herausgegeben von M. Vasmer und M. Woltner).

Najistaknutiji njemački slavistički časopis, koji je poslije Prvoga svjetskoga rata zamijenio Jagićev *Archiv für slavische Philologie*. Donosi različne članke osobito u svezi s pitanjima iz ruske kulturne prošlosti i iz područja zapadnoslavenskih jezika. Uredniku je uspjelo okupiti veći

broj suradnika, koji se bave par excellence jezičnim pitanjima, pa časopis obiluje etimologijama (Vasmer, Dickenmann, Fraenkel, Kalima, Kiparsky, Machek i dr.) i gramatičkim raspravama. Izlazi s malim prekidima punih trideset godina.

BAND XIX (1944—1947)

J. GLONAR, *Ein griechisches Formans im heutigen Slovenisch*. — Radi se o novotvorinama tipa *Odi-sejada*, koje su nastale »aus dem Bestreben, durch eine grössere Fülle des Ausdrucks auch eine grössere

Intensität der Bedeutung, des Inhalts zu veranschaulichen«. Šteta, što pisac nije naveo, kako je s tim oblicima i na susjednom području, s kojega Slovenci dosta često uzimlju različite izraze. On, doduše, i sâm spominje kao takve *hvalisati* i *žigosati*, no zaključak odavle, kao da nama *reformisati* i *žigosati* »očito zvuče manje strano nego na pr. reformirati, regulirati« (str. 117), nije točan. Tako se govori u onim područjima, koja su bliža grčkima, kod nas su oblici na *-irati* običniji od oblika na *-isati*.

R. HOLSTEIN, *Aus der Religionsgeschichte der pommerschen Slaven*. — Polazeći od naziva za stijenje, koje je od Kamenog doba ostalo na prostranom području, koje su nekoć nastavali Slaveni i koje je danas sasvim ponijemčeno (*Buskam* i *Lüttele Buskam* od *božij kamy kod Rujane, i dr.) pisac zaključuje, da je kod Slavena u početku očito bio raširen kult kamena i stijenja (slično kao u starih Germana), protiv kojega se katoličko svećenstvo sa svojim redovima ogorčeno borilo od prvih početaka svoje moći u onim krajevima. Spomenute stijene kod Rujane sa svojim mnogobrojnim izdubinama i lijevcima imale bi biti dokaz, da je stijenje predstavljalo predmet kulta, a ne samo mjesto, na kojem su se prinosile molitve i žrtve.

A. ISAČENKO, *Nachträgliche Bemerkungen zur Frage der ältesten deutschslavischen literarischen Beziehungen*. — Autor ispravlja svoje prijašnje mišljenje, po kojem je Vjerovanje imalo biti najstarija molitva, koja je k Slavenima došla sa Zapada (prevedena sa latinskoga), te sada polazeći od tzv. *Statuta Bonifatii* (iz g. 803.) daje ovakav hronološki red najstarijih slavenskih tekstova, koji su nastali pod utjecajem Zapada: najprije bi imala biti prevedena — i to iz latinskoga, neposredno poslije g. 803. — formula krštenja i odricanja (u *Fri* III), zatim *Očenaš*, *Vjerovanje* i *Zdrava Marija* (prva četvrt IX vijeka, iz stvnjem. podloge, sač. u Celovečkom prijepisu iz sredine XV vijeka), poslije toga *ispovjedne formule* (u *Fri* I i II i u *Sin. euchol.*) i na kraju —

već u svezi s pokrštavanjem Moravljana i s misijom Solunske braće u Moravskoj — preuzimanje različitih kršćanskih termina, koji su se ondje našli i koji su onamo bili došli sa Zapada. Kao što se vidi, tu se ne radi o tome, koji su se spomenici sačuvali, nego kako su oni — kojim redom — mogli nastajati, uzimajući u obzir konkretne potrebe crkve i obreda.

Pisac dalje tumači mjesto u *Sin. euchol.* 72^{b12} (: *kauwerdo mih gahaltan enti ganerien*) kao *bōdi mę spsy . izbavi mę*, a tako je to protumačio, odn. pročitao i štampao još g. 1942. i Nahtigal (*Euchologium sinaiticum* II, 214). Novo je u piščevu izvodenju (koji tada, u vrijeme rata, naravno, nije mogao znati za Nahtigalov rad) samo to, da particip u slavenskom prijevodu tumači kao pogrešno shvaćeno *gahalt(an) enti* mj. *gahaltan enti*, i da se poređenjem sa *Fri* ne može uzeti, da je ispovjedna formula, koja se ondje navodi, mogla biti prevedena najprije na slovenski, pa onda iz slovenskoga prenesena u staroslavenski jezik.

V. MACHEK, *Einige slavische Fischnamen*. — Na osnovi oblika *qgořb*, *moruna*, č. *hrouzek*, *kuľb*, p. *zřęka* — č. *zruka*, *piskořb*, *sękavycb*, č. *střevle* — p. *strzewla* — ukr. *čerevucha*, č. *dlešec*, *šaran* i sl. pisac dolazi do zaključka, da gotovo sve veće vrste slatkovodnih riba, koje su Slavenima od davnine bile poznate, imaju starinska slavenska imena, i da Slaveni nijedno od ovih imena nisu primili od susjednih Indogermana, ali da su — kao i Germani — neka od njih preuzeli od drugih (neindogermanskih) plemena, koja su se zatekla u onim zemljama, u koje su u toku velikih migracija s vremenom došli Slaveni. Šteta, što piscu nisu poznati nazivi i iz naših strana (bar za *šarana* je mogao znati, a *piskořb* je kod nas *piškor* a ne *piskor*, kako je, sa š, zabilježio već Sulek u svojem Njem. — hrv. rječniku).

S. PIRCHEGGER, *Zum altrussischen Götternamen Stribogъ*. — Slav. *Stribogъ*, koje se spominje u Nestorovoj kronici i koje se dosad nekako pokušavalo tumačiti (Jagić prema **stvręti*, Petr prema **srŭ-* »teći«,

Berneker prema **striti* — *stroj*, Niederle sa morav. *stři*, Mansikka sa *Strigom*, *štrigom*, itd.) pisac suponira iransko **Sribaya-*, što bi imao značiti »schöner Gott, deus pulchritudine praeditus s. excellens«. Razvojni bi put imao biti ovaj: praar. je božansko ime **Varuna-* iz sakralnih razloga kod Iranaca prešlo u *Ahura Mazdāh*; ovo je — također iz sakralnih razloga — kod nekih iranskih plemena u južnoj Rusiji moglo prijeći u **Sribaya-*, a od ovoga su tada Rusi ili njihovi prethodnici izveli glasovno srodne oblike, koji su u slav. — uz malo pučke etimologije — mogli dati *Stribog*.

Fr. SPECHT, *Abg. otrěšiti*. — S obzirom na to, da je simplex **rěšiti* u starosl. bio neobičan (što je već g. 1936. bio primijetio Kurz, ib. str. 389), pisac povezuje ovaj oblik s lit. *rišti*, koje znači *rezati*.

V. TERRAS, *Zur Geschichte des slavischen y*. — Pisac pretpostavlja, da je prasl. izgovor ovoga glasa bio diftonški, pa tako tumači i instr. pl. *raby* (prema lit. *vilkais*, gdje bi se **-ois* pod cirkumfleksom na kraju imalo dulje održavati nego u drugim pozicijama te prijeći u *y* tek onda, kada je prestalo djelovati pravilo, po kojem je takvo **-oi* prelazilo u *ě*). On i za ak. pl. pretpostavlja **-ons*, **ins* > **-ois*, **-uis* > *vi* > *y*, pa i *ny*, *vy* (akuz.) svodi na **nous*, **vous*. Ovakvo shvaćanje, naravno, olakšava proces (ali ga ne tumači).

V. TERRAS, *Slavische Etymologien*. — Slav. *polje* dovodi se u svezu sa *polěti*, *plame* i tumači kao *proplanak* ili mjesto, gdje je šuma posječena, pa je ostala poljana. Na ovo bi se imala nadovezivati i riječ *planina*, a prvo značenje za riječ *polje* imalo se razviti još u pradomovini, na sjeveru (gdje je *planina* imala značiti »Nadelwald«, woraus sehr gut weiter »Bergwald« entstehen kann) ispor. eston. *palu* »Nadelwald« i *palama*, *põlema* »brennen«.

Na sličan način pisac i slav. *stog* izvodi prema *stojati* i ne povezuje ga s kor. **steg-* (pokrivati), lit. *stogas* »krov«. Ovo bi prema tome bila slavenska riječ, riječ nastala na slavenskom tlu (slično kao *sluga*, *krqg*, *trag* i dr. riječi s ovakvim završetkom).

M. VASMER, *Zur Orts- und Flussnamenforschung. 1. Der rumänische Donaunamen*. — Protivi se izvođenju rum. *Dunăre(a)* od tračkoga **Donaris*, **Dunaris* te ga povezuje sa slavenskim oblicima, a ove sa got. **Donawis* (koje se opet nadovezuje na indoiran.-kelt. **Danu-*; posrednici su mogli biti Bugari, koji su u porječju Dunava svoje *Dunadi* mogli predati Rumunjima u obliku, u kojem je bila provedena promjena $\varphi > r$, za koju pisac navodi nekoliko potvrda).

M. VASMER, *Altbulgarisches. 3. abg. Pustograd* »*Hermupolis*«. — A. Meillet je escl. *Pustograd* (Supr. 145^a, 146^a-10) za *Ἡρμούπολις* tumačio kao kalk, u kojem je prema pučkom izgovoru *Ἡρμούπολις* shvaćeno kao *Ἐρημόπολις*. Kako je upravo promjena *e, o* u *i, u* i gubljenje nenagl. *i, u* osobina, kojom se sjevernogrički govori (u Epiru, Tesaliji, Makedoniji i Trakiji) razlikuju od južnogričkih, mislilo se, da se na taj način može utvrditi *terminus ante quem* za vrijeme, kada je u grčkim dijalektima došlo do ove odlike. Vendryes je pošao još dalje, pa je tako tumačio i starotesalsko *Ἀοισο-* prema *Ἀοισο-* i *Ἀδοισο-* prema *Ἀδοισο-*. Ovo je već Kretschmer odbio (Glotta 27,224 squ.), a Vasmer misli, da Meillet nema krivo, ali da je gubitak naglašenoga *i* mnogo općenitiji te dolazi i na drugim (južnim) područjima, što znači, da današnje razlikovanje između sjevernogričkih i južnogričkih dijalekata, koje se može utvrditi na pr. za XV vijek, ne mora sezati do X ili XI stoljeća, kada je nastao predložak ili prijepis Suprasalskoga zbornika (ili, još dalje, do vremēnā starotesalskih spomenika).

BAND XX (1950)

E. DICKENMANN, *Serbokroatisch Dabog*. — U poduljem članku (22 strane) pisac dokazuje, da ime *Dabog* ipak treba shvaćati kao složenicu, kojoj je prvi dio tematski imperativ (s prijelazom *daj > da*). On to objašnjava m. o. također uklonjenjem drugog člana u diftonskom *ai*, samo se tvrdnjom »da im Slavischen sekundär nur *i*-Diphthonge neu entstanden sind« ne bismo mogli složiti, jer su u slavenskom postojali i još uvijek postaju i *u*-dvo-

glasi, pa za ovu pojavu ne treba posezati za grčkim ili za litavskim jezikom. Slično je s mišljenjem, da *Dabog* i *Gospod Bog* predstavljaju antitezu, koja bi upućivala na dualizam naših bogumila (»mit Recht ein Relikt des streng dualistisch ausgeprägten Glaubenssystems der einst in Serbien und Bosnien mächtigen Sekte der Bogumilen«, str. 324).

E. FRAENKEL, *Slavisch gospodъ*, lit. *viēšpats*, *preuss. waispattin und Zubehör*. — Dok je prvi dio slavenskog izraza prilično jasan (**gostъ*, *hospes*), na nekoliko strana teksta raspravlja se o odnosu ie. **pot(i)s* (*hospes* < **ghosti-pots*) i slav. *-podъ*, pa se ovo *-d* < *t* tumači prema *svobodъ*, *čeljadъ* i sl. oblicima. Veći dio članka posvećen je lit. *viēšpats*, *viēšpat(i)s* »gospodin« i prus. *waispattin* »gospoda«. Nekim oblicima sa slavenskoga područja moglo bi se prigovoriti (tako »serb. sūda« za rus. *sudbja*, sudija), a ni u tumačenju *neti||netijъ*, *sqdi||sqdiъ* Fraenkelova i Lohmannova riječ (da su prvi oblici stariji od drugih) ne će biti posljednja. Nije dovoljno provoditi samo poređenja s *ved* i s drugim jezicima, treba ispitivati i unutrašnju strukturu (i to detaljno) u svakom jeziku napose.

Isti je pisac u poduljoj radnji (*Zum baltischen und slavischen Verbum*, na 84 strane, 74 §-a) poslije Ch. Stanga dao najpregledniju raspravu o uzajamnim odnosima između baltijskih i slavenskih jezika (i između baltijskih jezika među sobom) na području glagola. Za razliku od Endzelina, Trautmanna i Spechta on ne gleda na baltoslavensku zajednicu kao na neku cjelovitu, homogenu jedinicu, već — dopuštajući izoglose — misli, da na elemente te zajednice treba gledati kritički, i da su jedne izoglose mogle biti primarne, druge sekundarne (posljedica susjedskih odnosa, koji su bili dugotrajni), a treće paralelne, i da je u leksikonu i u sintaksi bilo i znatnijih divergencija.

Na kraju pisac isporučuje scsl. *žrēti* (u *pro-ž-d-rijeti*) i *žrti* (u *žrtvovati*) te daje nekoliko novih potvrda za vezu *žrti* lit. *girti* 'hvaliti, slaviti', staroiran. *gr̥tīte* 'hvali, zazivlje, slavi'.

J. KALIMA, *Zur slavischen Etymologie. I. russ. lemeš*. — Polazeći od rus. dijala *ómeža*, *omež*, *omeš* i sirj. *amet's* (votj. *amed'ž*) i srodnih oblika pisac drži, da je slav. *lemešъ* pozajmljenica, i da su oblici *jemešъ*, *omešъ* stariji od oblika sa *l*.

C. LOKRANTZ, *Zur Deutung der Verba auf -cati, -dzati und -sati*. — Članak je zapravo osvrt i odgovor na Ekblomovu radnju *Die Palatalisierung von K, G, CH im Slavischen* (Uppsala 1935) i bavi se u prvom redu tzv. drugom palatalizacijom. Po Ekblomu do ove (druge, dorzalne) palatalizacije dolazi 1) iza *i, o, e* (< *i, < un*) i — istovremeno — ispred *j* + velara, i 2) ispred *ē, i* (< **OI, *AI*), i on misli, da je proces pod 1) prethodio procesu pod 2), pa prvi zove *ranom*, a drugi *kasnom* dorzalnom palatalizacijom. Osim toga, po njegovu mišljenju bi do palatalizacije velara u tzv. *-cati* glagola dolazilo bez obzira na samoglasnik u slogu ispred *-ati*, i ona se ne bi mogla računati u prvu dorzalnu palatalizaciju, dok bi iterativni oblici imali nastati pod utjecajem imperativa (na *-ci, -dzi, -si*) glagola s inf. na *-kti, -gti, -xti*, a iterativni tzv. *e*-glagola prema prez. ili inf. Kod imperativa (kao polazne točke) Ekblom se poziva na naše *peci* - *pecijah*, *striži* - *strizijah*, *vrši* - *vršijah*. Tu treba spomenuti, da Maretičev prigovor (Gram. i stil. § 253 b, str. 205), da su *striži*, *žeži* pogrešni oblici, i da bi trebali glasiti *strizi*, *žezi*, ne mora biti opravdan (a to vrijedi i za *vrši* od *vrēti*): jedno je suprotnost *é* - *č*, a drugo *é* - *ž*, *é* - *š*. Razumije se, da to vrijedi samo za naš jezik. Ekblom povezivanjem iterativa na *-cati, -dzati, -sati* s imperativom pokušava nekako u cjelinu povezati ove oblike, kod kojih dolazi do dorzalne palatalizacije, ali se ona (na pr. iza *ē, a, y, u, ъl, ъr*) ne veže za iste razloge kao iza *i, o, e* (< *i, < un*).

Lokrantz se najprije ne može pomiriti s tumačenjem *-ocъ* (*junъocъ*) kao **ikjo*. Zatim, sâm prijelaz **k' > c* ne bi imao biti stariji od III-IV stoljeća naše ere (što bi imali potvrditi oblici sa **oi > ē, i* u kojima je do toga vremena bilo *k*, na pr. kao kod oblika s grupom *-ik-*). On kod

toga upozorava na tumačenja Otrębskoga (SO 19, 1948: *sič* od kontaminacije *sikъ - sičъ*, ili *naric'ati* kontaminacijom od **naričati* || *naricati* prema imp. *ruci*), koja se međutim i njemu samomu čine suviše teoretska. On sâm odvaja (s Doroszewskim) *-ak-* od *-ačъ* te uzima (prema Baudouinu de Courtenay) *-c-* u *naricati* kao treću palatalizaciju (*lqčē - ruci* prema *naricati, junъci*), dok oblika na **kjati, *gjati, *xjati*, o kojima govori Ekblom, nikada nije ni bilo. Jednako bi valjalo otkloniti užu svezu s imperativom. Oblici *picati, ricati, ticati, židzati* i za njega su zagonetni, no kako ih je malo, misli, da se na njih ne bi mogla oslanjati nikakva teorija o izvođenju trajnih glagola (*Doch kann die ganze Theorie über die abgeleiteten Imperfektive wohl nicht auf vier Formen dunklen Ursprungs aufgebaut werden*, str. 391). — Lokrantz traži izlaz u alternaciji *k/c*, koja je doduše sekundarna, ali i dosta česta (na pr. u ruskom jeziku). Na pitanje, koje postavlja, kako je Ekblom mogao doći do oblika **bēdzi, *dvidzi*, odgovor bi mogao biti dosta jednostavan: onako, kako se došlo do *strizi, vrsi* (od iterativa, u kojih nije bilo promjene u osnovnom samoglasniku, očekivali bi se mladi (tematski) oblici). Zašto oblici *ruci, tuci, puci, žbdi*, moraju biti »Formen, die ein Problem darstellen«, ja ne znam. A oblici *picati, ricati, ticati, židzati* imaju samo posredno (sekundarno ili tercijalno) veze s imperativom. Autor ne uzima tu u obzir akcenat, i ne uzima dovoljno u obzir prirodu glasa *ē*.

V. MACHEK, *Einige slavische Vogelnamen*. — Objašnjavaju se imena 1. *бѣргѣлѣзъ* (*bъrzъ* < **mrghû-s + lēz-ti*), 2. stč. *drlicē*, p. *dzierlatka* (za ševu, onomatop. *dyrli, dyrli...*), 3. *gylъ* (zimovka, ne pozajmljenica iz srvnjem. nego »ein uraltes vorindogermanisches Wort«), 4. *lastovica* (od (*ch*)*lastav*, (*ch*)*lastati*, naše *hlastati*, p. *chlapac*, r. *lapotač*; *lastovica* bi prema tome bila **chlastavica* »der geschwätzige Vogel«. Treba napomenuti, da *hlastati* ARJ ima samo iz Belostenca, i da bi se ovaj glagol po svojem značenju (*blatero*) prije vezao s p. *chlostac*, nego sa *chlapac*),

5. stč. *lebdušē*, dem. *lebduška* (an- thus, od **lebdēti, lepetati*, od čega je i leptir, a od *lepetyrъ* je mogao postati i *netopyrъ*), 6. *perpelъ* (prepelica, od redupl. *per-per*, koje je disimilacijom dalo *per-pel*), 7. *skvortonъ* (ševa, onomatop. **skver-*), 8. *slōka* (šljuka, polj. *ślęczę* 'dugo nad nečim sjedjeti', lit. *sliūkas* 'trom, lijn'), 9. *volga* (žutovoljka, strnadica, oriolus oriolus L, od **valgā*, predbaltoslav., koje je već Brückner dovođio u svezu s *vlagom*: *volga*, p. *wilga, wilgoč*). 10. *žblna* (žuna, balt. gilna, lit. *giliū, žilti* »bosti«).

V. SETSCHKAREFF, *Zur Frage der Originalität und Entstehungszeit von Gunduličs »Prozerpina Ugrabljena«*. — Odbija mogućnost, da je Prozerpina mogla biti rađena prema nekom talijanskom uzoru. I pored sveze s Klaudijanovim djelom »De raptu Proserpinae« to je izvorno Gunduličovo djelo, koje na sebi nosi sve oznake njegova stvaranja. Napisao ga je jamačno g. 1611/1612, na što bi upućivali stihovi 1528—1537, za koje se piscu čini, da bi mogli biti nekakav odjek urote, koju opisuje L. Vojnović ('Dubrovnik', Jedna istorijska šetnja, 1907, str. 47). Na nas malo neobično djeluje, kada pisac piše: »Die serbische Übersetzung lehnt sich an den lateinischen Text«... (str. 2). Da se ne radi o slučaju, potvrđuje »Vodnik in seiner serbischen Literaturgeschichte«... (na str. 1), gdje je i naslov krivo prepisan (odn. krivo preveden).

E. TANGL, *Kroatisch umiroviti*. — Kovanica (calque) prema *quiescieren*, koji se oblik nekoć upotrebljavao u činovničkim krugovima u staroj Austriji (samo što *quiescierte Generale* ne će biti *umirovljeni đenerali*, kako kaže pisac, nego ili *umirovljeni generali*, ili *penzionisani đenerali*).

Rečenica *Serbischer Art entspricht es ebensosehr, für einen neuen Begriff ein Fremdwort anstandslos zu übernehmen, wie die strenge Anwendung des Grundsatzes »pohrvatiti sve« feste kroatische Gewohnheit ist* je bila suvišna, a osim toga u drugom dijelu pretjerana. Hrvati ni iz daleka nisu »pohrvatili« onoliko riječi, koliko su ih Nijemci (osobito za Hitlera) nonijemčili.

W. FRITZE, *Die Datierung des Geographus Bavarus und die Stammeverfassung der Abotriten*. — Postanak spomenutoga izvora meće pisac između g. 844. i 862. (dok bi sâm rukopis mogao biti iz sredine X vijeka). Što se Obotrita i njihove plemenske organizacije tiče, Fritze zauzima kompromisni stav (između K. Wachowskoga i St. Arnolda).

O. GRÜNENTHAL, *Die Hausordnung des Heiligen Bernhard und ihre slavischen Fassungen*. — Posljednja radnja poznatog njemačkog filologa, koji je poginuo (za vrijeme napadaja iz zraka) g. 1945. U njoj daje (uz potreban filološki aparat) poljski i češki prijevod (prvi iz XIV v., drugi iz XV v.) Bernardinova pisma Rajmundu (*Epistola beati Bernhardi ad Raimundum militem de modo et cura rei familiaris utiliter gubernandae*).

N. HOEPPNER, *Zur Forschungsgeschichte über die »Kiever Glagolitischen Blätter«, I. Zur Entdeckungsgeschichte der Handschrift*. — Za Kijevske listiće, jedan od najvažnijih i najstarijih glagoljskih i staroslavenskih spomenika, zna se samo, da ih je našao arhimandrit Antonin (Kapustin), no gdje ih je našao i kako je došao u njihov posjed, i kada ih je poklonio knjižnici Duhovne akademije u Kijevu, o tome se nije ništa znalo, pa autor ovoga članka pokušava odgovoriti na sva ta pitanja. Sudeći prema Antoninovoj bilješci na omotnom listu ispred rukopisa, on je ovih sedam pergamenjskih listića predao Duh. akademiji (odn. njezinoj knjižnici) 2. svibnja 1872 (prvi je o njima opširno referirao, kao što je poznato, Izmail Ivanovič Sreznjevskij na III Arheol. kongresu u Kijevu 2. VIII. 1874). Ovo bi prema tome bio *terminus ante quem*, a kao *terminus post quem* mogla bi se uzeti godina 1869, kada je arhimandrit Antonin spomenutoj Akademiji prilikom njezine pedesetogodišnjice predao veći broj rukopisa, među kojima nije bilo Kijevskih listića.

Našao je te listiće najvjerojatnije u samostanu sv. Katarine na Sinaju (gdje su se nalazili i *Sinajski psalitr*, i *Sinajski euhologij*, i drugi glagoljski rukopisi, kojima se — zbog starine i ugleda — posvećivala velika pa-

žnja, pa su se čuvali u posebnim sanducima). On je bio u spomenutom manastiru u kolovozu i u rujnu g. 1870. (u Hilandaru je bio g. 1859, u Rumeliji 1865, u samostanu sv. Save u Palestini g. 1868, dakle sve prije g. 1869). Na manastir sv. Katarine upućuje i I. I. *Malyševskij*, kojemu je to iz Antoninove korespondencije moglo biti poznato. Način, kako je arhimandrit Antonin došao u posjed ovih listića, ne čini se da je bio baš sasvim legalan. O njem uporno i dosljedno šute i rektor Duhovne akademije, i sâm Antonin, pa je V. I. *Lamanskij*, štoviše, pomišljao, da bi *Kijevski listići* mogli biti i falsifikat (da ih je, ev., krivotvorio Marinkov, ili tko drugi, i podmetnuo Antoninu, no ovakvu je pretpostavku pobijao već T. D. Florinskij, na koga se *Lamanskij* bio u toj stvari obratio).

Kijevski su se *listići* od 1874. do 1923. nalazili u Crkveno-arheološkom muzeju u Kijevu, zatim su neko vrijeme pripadali antireligioznom muzeju (u istom gradu), a 26. travnja 1934. došli su u Knjižnicu Ukrajinske akademije nauka, gdje su se nalazili sve do g. 1941. Te je godine zbog ratnih neprilika velik broj rukopisa spomenute knjižnice otpremljen dalje na istok. Da li su se među ovim rukopisima nalazili *Kijevski listići*, i da li su se vratili natrag poslije poraza Nijemaca (i gdje su se nalazili g. 1951), o tome N. Hoepfner ne kaže ništa.

Kao posljednje izdanje *Kijevskih listića* spominje se izdanje u (ukr.) raspravi N. K. *Grunskoga* (Kijev 1928, »mit einer misslungenen Reproduktion des gesamten Textes unserer Handschrift«).

Od *etimologija*, kojih je, kao obično, mnogo (J. KALIMA, r. *zabeda*, *zab'oda*, M. VASMER, r. *latynъ*, *gluž. žoľma*, stsl. *chъrzanъ*, r. *Solpa*, *ku-starъ*, *mamont*, E. FRAENKEL, lit. *arvas* — *irti*, *ardŷti*, *dit (i) varas* i sr., r. *blagój*, lit. *aumuō*, lat *canis* — lit. *švinis*, L. SADNIK, **gel-* (u *žuly*, *žely*, *žulj*), W. KAESTNER, r. *rubānok*, V. MACHEK, slav. *bqdo*) prof. Vasmer izvodi *chъrzanъ* (bič) iz iran. **xarāzana-* »što tjera magarce« (i *hrvat(in)ъ neki tumače prema iran. (fšu) haurvatar* = čuvar (stada). V. Machek misli, da je u *zab-raviti* korijen *mor-*, i da je razvitak

byti — bȳdǫ u zabyti (zaboraviti) te-
kao ovako: najprije je (prema lit.
bundu, *būsti*) bilo *zabȳdǫ*, inf. **za-*
bīsti, iter. **za-bydati* od korijena
**bheudh-*, a tada se **zabydati* izjed-
načilo sa *zabyvati* (od kor. **bhū-*) i
— po njegovu mišljenju — »das war
der entscheidende Schritt«: od **za-*
bīsti je postalo *zabyti* / *zabȳdǫ*, pa
pribyti / *pribȳdǫ* i t. d., a budući da
su ovi oblici imali značenje futura,
moglo se konačno i sámô *bȳdǫ* uz
trajno *jesmь* apstrahirati kao futur.
A sve to zato, što *byti* »esse« ne
može biti isto što *byti* u *zabyti* »me-
moriā deponere«. Steta, što autor
nije bolje ispitao funkcije prefiksa
za-.

BAND XXII (1954)

H. GALTON, *Eine altkirchensla-*
vische Konsonantenverbindung. —
Van Wijk je utvrdio, da se u Klo-
čevu glagoljašu iza jednog suglasnika
i ispred samoglasnika piše *o*, a ako
su mjesto *jednoga* suglasnika ondje
dva, da se piše *i*. Izuzetak je, ako su
su ta dva suglasnika *st*: tada se ipak
piše *o*. On je to tumačio naslanja-
njem na nom.-akuz. sg. (*-stb*, *-štō*)
i težnjom za održavanjem jednakoga
broja slogova (računajući pritom *s*
akcentom i sa slabljenjem *o* ispred
akk.). Galton traži izlaz na drugoj
strani — u glasovnim (fonetskim)
svojstvima, te se priklanja Brugman-
novu mišljenju, da se *s* + *zatvorni*
suglasnik mogao po svojim svojstvi-
ma vrlo približiti jedinstvenim su-
glasnicima (*dass... s* + *Verschluss-*
laut »*sich stark dem Charakter einer*
einzelnen Konsonanz nähern kann«).
Na to upućuju i novija fonetska
ispitivanja (Grammont, Fouché), a
to će se jamačno pokazati i posebnim
ispitivanjima frekvencija, kojima se
u posljednje vrijeme mnogo bave
u Americi.

Pisac na više mjesta nadovezuje
na Trubeckoga (odn. na njegove ran-
nije studije), te se (donekle) drži
njegove transkripcije. Premda pri-
govora G. H. Fairbanksu, što *sōtōni-*
ku (valjda *sōtōniku*) *že eteru rab*
volę (valjda *bolę*) *zōlē umiraaše iže*
bē emu čōstōnъ... prepisuje (fone-
matski) *sōtjōniku žo yotjoru rab*
volję zjōla umjirayašo, yjžo bja
yomu čōstjōnъ... (Language, Balti-
more 1952, str. 365), što zaista dje-
luje kao karikatura, ipak i sâm piše

rȳkojǫ, ovȳcejǫ, noštȳjǫ i noštijǫ,
premda za ovo *jǫ* nema nikakva
opravdanja: Trubeckoj ga piše *ōN* a
ne jǫ, a osim toga *Sin. psaltir* sa
svojim dosljednim *æ* očito pokazuje,
da u razvitku nazala (nazalnih gra-
fema ili grafema za nazale) treba
razlikovati tri stadija, jedan dvočlani
(najstariji), iz kojega se razvio tro-
člani (s jotovanjem stražnjega na-
zala) i, napokon, treći, četvoročlani sa
dva prednja i dva stražnja nazala (*e*,
q — *je, jǫ*). Po Trubeckom bi, naime,
oyrro trebalo pisati *utro*, a *oyro* —
ūtro, što bi značilo, jer se ovakvi
oblici s jotovanjem na početku kad-
što izmjenjuju, da bi za isti subjekt
trebalo pretpostavljati i jedno i dru-
go, da jednom — svijesno, fonološki
— izgovara jedno (*u*), a drugi put
drugo (*ü*), itd.

M. GAVAZZI, *Beiträge zur alt-*
slavischen Kulturkunde. — Ugledni
hrvatski etnolog daje dva priloga za
poznavanje kulturnih običaja kod
Slavena iz vremena, dok su još bili
u pradomovini i dok se jezično i
etnički nisu bili tako raščlanili. Prvi
je prilog *kyselb*, a to je bila hrana
od zobi (zobena brašna), koja je i
danas dobro poznata istočnim i za-
padnim Slavenima i njihovim susje-
dima, a sudeći prema pučkim izre-
kama (za daleko srodstvo) »deveta
voda kisela« (u kajkavaca), »deveta
voda kisjela« (kod Daničića za Du-
brovnik iz rkp. s kraja XVII i poč.
XVIII vijeka) može se zaključiti, da
je nje nekoć i kod nas bilo. Danas
se ovoj riječi značenje u našim kra-
jevima zatrla, pa se može pretposta-
viti, da su se južni Slaveni već vrlo
rano — tamo negdje nedugo poslije
doseljenja u ove krajeve — prestali
služiti ovom hranom. (Od *kyselb*
treba razlikovati *kiselicu*, koja se i
drugačije priređuje, i ima drugo
značenje).

Drugi je prilog o vijencima, koji
se za mladu viju uoči njezina vjen-
čanja. I tu mnoge pojedinosti, oso-
bito kod Poljaka i kod Hrvata, upu-
ćuju na praslavensku zajednicu (da
se lišće meće u sito, da se maže
medom, da se u pjesmi cvijeće daje
najprije roditeljima, zatim braći i
rodbini, i tek na kraju mladoženji,
itd.), pa bi sve to — kada se pokupe
i utvrde drugi detalji u građi, koja
je zasad još za neke slav. narode

dosta oskudna, — moglo dati lijep odraz ne samo svadbenih običaja, nego i pučke pjesme i pjesničkog oblikovanja kod starih Slavena.

T. REPP, *Zur Kritik der kirchenslavischen Übersetzung des St. Emmeramer Gebets im Euchologium Sinaiticum*. — Otkada je Vondrák utvrdio užu svezu između stvnjem. teksta u tzv. Emmeramskoj molitvi (St. Emmeramer Gebet) i scsl. spomenika, to je prihvaćeno (na pr. Ehrismann u Povijesti njemačke književnosti do kraja Srednjega vijeka I, str. 337 i d.) i u to se do novijega vremena (Grafenauer, Grivec, Isačenko i dr., v. str. 120) nije mnogo ulazilo. Pisac sada upozorava na neka metodička i stvarna neslaganja, na koja se nije dovoljno pazilo. Nije se na pr. gledalo na to, da tzv. Emmeramska molitva nije cjelovita, nego da se sastoji od tri po svojoj strukturi i po svojem postanku različita dijela, od *ispovijedi* (kojoj je predložak tzv. Prva bavorska ispovijed), od *središnjeg* dijela, koji sadrži molitvu, kojoj bi podloga mogla biti tzv. Franačka molitva (koja se opet sa svoje strane veže uz prozni dio tzv. Wessobrunnske molitve) i od *završne* molitve, koja se, čini se (po Ehrismannu), oslanja na neku prastaru latinsku molitvu iz doba karolinške renesanse. Pored toga Emmeramska je molitva sačuvana u dva rukopisa, u jednom starijem, iz IX vijeka, i u jednom mlađem (iz XI vijeka), i oni se (osobito u trećem dijelu) među sobom dosta razlikuju, pa se može pretpostaviti, da su oba prijepisi iz neke (treće) još starije zajedničke stvnjem. matice.

Sve to ponukalo je pisca, da ispredi odnosna mjesta u *Sinajskom euhologiju* (u *Friz. odlomke* i u njihov odnos prema *Sin. euhologiju* i prema spomenutim njemačkim izvorima on u ovoj radnji ne ulazi) i da pokuša utvrditi, ne nadovezuju li se ona, možda, ondje, gdje se ne slažu s Emmeramskom molitvom, na takav stariji predložak (na predložak, koji bi bio stariji od teksta jedne i druge verzije spom. molitve). Rezultati, koje su dala njegova poređenja, jesu slijedeći: 1) *ispovijed* u *Sinajskom euhologiju* je starija od Emmeramske ispovijedi i bliža (po tekstu)

Prvoj bav. ispovijedi, 2) *središnji* se dio po prijevodu i po prevodiocu razlikuje od 1. i 3. dijela (iako i on, kao i prvi dio, nadovezuju na stvnjem. tekst) i 3) u *završnom* dijelu je slavenski tekst bliži mlađem (kraćem) stvnjem. tekstu (što posredno također upućuje na stariju maticu, iz koje je ovaj tekst prepisan). Drugim riječima, ako se sav taj nesklad između različitih dijelova (i pojedinih varijanata) uzme u obzir, dolazi se do zaključka, da je predložkom za prijevod dotičnih mjesta u *Sinajskom euhologiju* morao poslužiti tekst, koji je bio stariji od jednoga i od drugoga sačuvanoga teksta St. Emmeramske molitve.

Na kraju pisac pokušava objasniti prijevod stvnjem. *uuillun, lip* sa *ljubovъ, životъ* i ono *grěhy otъloži*, pa prvu varijantu tumači krivim razvezivanjem kratice i zamjenom dijela ispod title i dijela u retku, a za treću pretpostavlja slično razvezivanje riječi *životъ*, koje bi dalo *otъ(lo)ži* kao mlađi oblik *otъlъži* (dok bi *grěhy* bila glosa, koja je mogla biti izazvana i samim smislom spom. mjesta).

Radnje, koje su dali D. TRYPUČKO, *Zu den altbulg. Adverbia dvašdi, trišti* — i E. TANGL, *Zur Bildung der Multiplikativa auf -šbdi, -šbdy* vežu se na Trypučkov rad *Słowiańskie przysłowki liczebnikowe typu stś. dwašdi, trišti* (Uppsala 1947): prva je osvrta na — prilično temperamentnu — recenziju E. Tangla, u drugoj Tangl opravdava svoj stav i vraća se na tumačenje, koje je za ovaj elemenat dao Leskien (:supst. *šbdъ), odbacujući mogućnost, da bi -šti moglo biti starije od -šbdi, *šbdъ, i da bi se moglo izvoditi od ie. *ktej, *kti.

Od etimologija u ovoj knjizi M. VASMER piše o polj. *šlamazarny*, a mlađi austrijski slavist R. AITZETMÜLLER o slav. *batъ, botъ, butъ, bъtъ* i o scsl. *razbotěti*.

*

Vrlo korisni i instruktivni su u ovom časopisu sumarni pregledi nekih naučnih područja, koje povremeno na zamolbu uredništva daju pojedini suradnici. Takve su preglede na pr. dali u XIX knjizi E. GEORGIEV (*Die bulgarische Literaturwissenschaft in den Jahren 1930—*

1939), Hr. VAKARELSKI (*Die bulgarische Volkskunde in den Jahren 1928 bis 1939*), u knj. XX: A. DOSTÁL (*Neue Arbeiten über die slavischen Verbalaspekte*), M. RÄSÄNEN (*Neuere Forschungen über altaisch-slavische Berührungen*), Ph. SCHWEINFURTH (*Die Kunst der orthodoxen Slaven in der Forschung seit 1925*), u knj. XXI: E. DICKENMANN (*Die slovakische Sprachwissenschaft in den Jahren 1940—1950*), M. WOLTNER (*Die altrussische Literatur im Spiegelbild der Forschung 1937—1950*) u knj. XXII: D. ČYZEVŠKYJ (*Neue Arbeiten über die altčechische Literatur*, I) i dr.

BYZANTINOSLAVICA. Revue internationale des études byzantines. Avec la collaboration de spécialistes des principaux centres byzantinologiques, rédigée par les professeurs de l'Université Charles B. Havránek (philologie) et M. Paulová (sciences historiques), Prague. — V. Slovo I, 69—78.

KNJIGA XII (1951).

M. GYÓNI, *La transhumance des Vlaques balkaniques au Moyen Age*. — Ugledni mađarski historik na osnovi niza historijskih potvrda u djelima grčkih pisaca X—XII vijeka dolazi do zaključka, da su se balkanski Vlasi od pamtivjeka bavili bačijanjem i živjeli polunomadskim životom, odlazeći preko ljeta u planine i spuštajući se u jesen opet na niže obronke, u pitome kotline ili u krajeve bliže k moru. Njihovi glavni proizvodi, ovčji sir i sukno od grube vunene pređe, bili su poznati na daleko i široko, ma da im vrijednost a ni cijena nije bila visoka (sir je stajao samo jedan *stamenon*). Oko sredine XII vijeka oni se spominju u djelima Teodora Prodroma; na bačijanje se u Kekaumenovu *Strategikonu* odnose Nikuličine riječi, kada pita Vlahe, gdje su im žene i stada, i ne boje li se, što će se s njima dogoditi, kada se u jesen s planina spuste niže i dođu u krajeve, koji su ostali vjerni caru, protiv kojega su se Vlasi bili pobunili. — O nomadskom životu Vlaha napominje i Ana Komnenka u *Aleksijadi*, o njem i o njihovim proizvodima govori jedna listina Aleksija I iz g. 1105, kada su Vlasi došli na Atos, što se ponovilo i potkraj isto-

ga stoljeća, kada s obzirom na vlaške »paroikoi« g. 1199. Aleksije III Angel daje neke privilegije Lavri na Sv. Gori. Napokon, jer su Vlasi bili kao stvoreni za vodiče karavana, ovako se mogu tumačiti i riječi u kronici Ivana Skilice, koje se odnose na umorstvo Samuilova brata Davida.

Bačijanja je, kako se piscu čini, oduvijek bilo na Balkanskom poluotoku, pa se za nj — posredno — mogu naći potvrde i u Edipa-kralja, u Diona Hrizostoma, u Strabona i u dr. Vlaški sir — *caseus vlachiscus* — bio je poznat i u Dubrovniku, i Gyóni ga uspoređuje s dardanskim sirom (*caseus Dardanicus*) i vlaško sukno s dardanskim. Istina, Vlasi su oduvijek bili bilingvi: govorili su među sobom, i kada su bili na planinama, u katonima, vlaški, svojim romanskim dijalektom, a kada su se spuštali u doline, govorili su govomrom onih, na čija su područja došli (bugarski, grčki, albanski, hrvatski, srpski). Misao, da bi ovi Vlasi mogli biti i Dardanci, koji su se poromanili (tj. svoj dardanski supstrat pretopili i nestali u romanskom superstratu), vrlo je zamamljiva. Drugo je, hoće li se to moći dokazati. U ovom članku ova se hipoteza oslanja samo na sir i na vlaško tkanje.

Iv. DUJČEV, *Ešče o slavjano-bugarskih drevnostjah IX-go veka*. — Nastavak raspravljanja o odgovorima Nikole I na pitanja, koja su mu postavili poslanici bugarskoga kneza (v. Slovo I, 75—76). I ostali odgovori upućuju na to, da se radilo o Slavenima i o slavenskim običajima, a ne o Protobugarima, tako odg. 90 (je li slobodno jesti meso životinja i ptica, koje nisu zaklane nego zadavljene ili dotučene), 68 (kada žena poslije poroda smije opet u crkvu), 58 (mora li žena u crkvi biti pokrivena glave), 66 (moraju li muškarci u crkvi biti gologlavi), 55 smije li se pričest uzimati, ako čovjek nema na sebi pojasa), 54 (treba li u crkvi prekrstiti ruke na prsima), 52 (o eunusima). Sva se ova pitanja odnose bilo na običaje, koji su i drugim Slavenima bili poznati, bilo na traženja bizantskih misionara, koja su se Bugarima činila pretjerana ili nerazumljiva, pa su njihovu opravdanost željeli u pape

provjeriti. Neka druga pitanja, tako na pr. 42 (da vladar treba da se od- vaja od ostalih), 25 (da straže na granicama smrću kažnjavaju one, koji bi htjeli prebjeći), 40 (da se smrću kažnjavaju oni, koji se nisu dobro spremili za boj), odnose se na bizantski ceremonijal onoga vreme- na i na običaje, koji su vladali i kod drugih, a ne samo kod Protobugara. Napokon, ima i pitanja, kao što je na pr. 103 (o »saracenskim« knjiga- ma), koja nisu dovoljno jasna, pa nije isključeno, da im se smisao za- mutio, kada su se prevodila na grčki jezik, a sa grčkoga opet na latinski (tako se na pr. u spomenutom sluča- ju možda radilo o astrološkim knji- gama, a astrologija je, čini se, kod Bugara prije pokrštavanja bila do- sta raširena).

J. VAŠICA, *Origine Cyrillo-Mé- thodienne du plus ancien code slave dit »Zakon sudnyj ljudem«*. — Ispo- ređujući *Zakon sudnyj* s Isaurijskom eklogom (iz god. 740) najprije se utvrđuje, da se *Zakon sudnyj* po- vodi za drugom, mlađom verzijom dotičnoga zakonika poznatom pod imenom *Ecloga privata*. Zatim se, ispređujući *Zakon sudnyj* s ano- nimnom homilijom u Kločevu gla- goljašu, koja se pripisuje sv. Meto- diju, osobito s obzirom na riječi *vsqđb* i *mdlostb*, utvrđuje veza s moravskim (najstarijim) razdo- bljem slavenske književnosti. Na ovo upućuje i Žitije Metodijevo, a kao što znamo, na postojanje slavensko- ga nomokanona u Moravskoj u IX vijeku direktno upućuje i W. Let- tenbauer u svojoj studiji *Eine latei- nische Kanonessammlung in Mäh- ren im 9. Jahrhundert* (OrChrPer. 1952, 246—269). Prof. Vašica među- tim nastoji utvrditi i pisca ZS te, polazeći od toga, da se od g. 870. u Istočnoj crkvi mjesto Ekloge uvodi Prohiron, misli, da je ZS jamačno sastavio sâm Konstantin-Ćiril. Nje- gov dokazi u ovom (drugom) dijelu rasprave (na pr. da ono *posli takb mužb, iže ny ispraviti, vsėku pravb- du* u ŽM V. treba shvatiti kao *Veuillez nous envoyer un homme capable d'établir un recueil de lois civiles à l'usage de notre peuple* ili ... *un homme qui puisse établir un recueil de lois civiles à notre usage*, str. 169, i sl.) malo su nategnuti i nisu uvjer- ljivi (v. i Grivec, Slovo 3, str. 85).

M. SESAN, *L'orthodoxie, Byzance et Rome*. — Grčka riječ *orthodoxia* (pravoslavlje, pravovjernost, prava vjera), koju kršćanstvo poznaje već od II stoljeća, susreće se — kadšto kao antiteza prema *heterodoxia, ka- kodoxia* — u djelima Ignacija An- tiohijskoga, Euzebija, Atanazija, Epi- fanija Kiparskoga i dr. crkvenih otaca u istom značenju i s istom oznakom (na pr. u suprotnosti pre- ma Ariju) i na Istoku i na Zapadu. U IV stoljeću (preko Paciana Bar- celonskoga) javlja se i termin »ca- tholicus, idem iusti obediens« (Mi- gne PL 13, 1055). Do konačnog ras- cijepa između crkava i ovih termina dolazi g. 1054, kada Zapad definiti- vno prihvaća oblik »catholicus« (autor misli samo u smislu pokora- vanja papi — *au sens d'obéissance* — i da od onda »n'y aura plus de place pour l'Orthodoxie en Occident, ne fût-ce que dans un dictionnaire théologique«!).

J. VAŠICA, *A propos de la nota- tion byzantino-slave*. — Nadovezu- jući na Palikarovu-Verdeil (Byzslav. X, XI) prof. Vašica upozorava na *Zografski trifologij* (XIII vijek, Pamjatn. drevn. pis'm. i isskustva CXXXI, St. Ptbg. 1913), koji su iz- dali Sobolevskij, Lisicyv, Metallov i Preobraženskij, i u kojem se (na str. 5) nalaze bizantske notacije s ti- pičnim bugarskim modifikacijama. Ujedno se saznaje, da Slavenski in- stitut u Pragu prema izdanje jed- noga od najvažnijih kondakarskih rukopisa (to je tzv. *Blagoveščenskij Nižegorodskij Kondakar* iz XII v.).

KNJIGA XIII (1952—1953)

M. LOOS, *Le prétendu témoigna- ge d'un traité de Jean Exarque inti- tulé »Šestodnev« et relatif aux bo- gomiles*. — Jordan Ivanov je očito i sebe i druge zaveo u bludnju, kada je u Šestodnevu povezao mjesto o manihejcima i poganskim Slavenima s mjestom o sotonu kao najstarijem sinu božjem (*Da se sramlējūt, ubo vsi pošibenii i skvrn'ni manihei i vsi poganii slovėne ... tože ne sty- det'se dijavola gljušte starėiša sĩa*, s dodatkom t. e. *ot' Isusa*, str. 20), jer je u izvorniku prvo mjesto samo 107 listova daleko od drugoga, a osim toga drugo se mjesto i ne može pripisati Ivanu Eksarhu, jer je u spom. tekst preneseno iz prve homi-

lije Severijanove (koji je živio potkraj IV i u prvoj polovini V vijeka). Prema tome prve autentične vijesti o bogumilima u Bugarskoj treba tražiti ne u Šestodnevnu, nego kod Teofilakta i, naravno, kod Kozme prezvitera, samo što se Krist i sotona ni tu ne mogu smatrati braćom u genetičkom smislu, bez obzira na to, da li se sotona uzimlje kao *stariji* (kako je bilo kod bizantskih bogumila), ili kao *mlađi* (pošto je primogenitura — naknadno — sa sotone prešla na Krista, kako su za bugarske bogumile pretpostavljali Puech i Obolensky). Podatke, koji se nalaze u Kozme prezvitera, treba upotrebljavati oprezno, i ne treba ih povezivati na pr. s podacima u Eutimija Zigabena, koji se odnose samo na bizantske bogumile.

T. GERASIMOV, *Dva slavjanskih molitvovula XI i XIII vekov.* — Radi se o dva primjerka starije slavenske sfragistike, od kojih je prvi (koji je kupljen nedavno u Carigradu) iz druge polovine XI vijeka te je pripadao tmutarakanskom namjesniku velikoga kneza Vsevoloda Ratiboru, a drugi bi imao biti iz prve polovine XIII vijeka i imao bi pripadati inače nepoznatom trnovskom (bugarskom) patrijarhu Visarionu. Oba se sada nalaze u Narodnom arheološkom muzeju u Sofiji.

V. MOLÉ, *L'antiquité gréco-romaine des Balkans dans la 2e moitié du premier millénaire.* — Glavni je dio rasprave, koja predstavlja samo uvod u veće djelo u kojem pisac namjerava prikazati ulogu Balkana u povijesti umjetnosti u Srednjem i Novom vijeku, osvrst na novija (ugl. poratna) nalazišta — u Bugarskoj (Pliska, Madara, Stara Zagora, rotunda u Preslavi, Drenovo), u Makedoniji (Ohrid, Stobi), u Mađarskoj (Nagy Szent Miklos). Koliku su ulogu kod toga imali Protobugari, i u koliko je mjeri njihova umjetnost crpla iz bogatog fonda Sasanida, nije još uvijek dovoljno poznato. Množe se međutim i sve se jasnije ocrtavaju potvrde jednog prijelaznog previranja, koje je u sebi stapalo i helenističke, i orijentalne i — osobito na Zapadu, u Dalmaciji — romanske i karolniške elemente. Detalji, kako je tekao ovaj proces, kada i gdje, tko ga je pomagao i poticao, tko

zaustavljao ili iskrivljivao, i zašto, ostaju nepoznati. Preslavska rotunda ima crta, koje je vežu s Dioklecijanovim mauzolejem u Splitu, a ovaj opet ima dodirnih točaka s crkvom sv. Trojice u Poljudu, sa solinskom Gradinom i sa sv. Dunatom u Zadru, koji se opet sa svoje strane nadovezuju dalje na srodne oblike od Ravene i Beneventa sve do Aix-la-Chapelle.

U rezimeju na kraju članka je poslje utjecaja, koji su dolazili sa Istoka i sa Zapada, nekako malo nejasno — bar kako se čini na prvi pogled — označeno ono, što pisac zove »la rencontre et le conflit de ces deux mondes post-antiques, provoqués par la décision du roi croate Tomislav (925) de s'allier à l'Ouest et à Rome« (str. 281). Nejasno je tu uvlačenje jezika (*Il s'agissait, dans une certaine mesure au moins, de la langue liturgique slave désignée, dans la fameuse lettre du pape Jean X, comme langue barbare par rapport au latin*), kada je poznato, da se sankcije protiv toga jezika stvarno nisu poduzimale, i da je glagolizam pretražao i sredinu XI vijeka, koja je bila radikalnija od splitskih sinoda u vrijeme kralja Tomislava.

Među kritičkim osvrtima (*Études critiques*) A. DOSTAL u nastavku (v. Slovo 1, 76) daje pregled važnijih sovjetskih studija o Slovu o puku Igorevu (*Les derniers travaux soviétiques relatifs au »Slovo o polku Igoreve«*) sve do izdanja Akademije nauka SSSR iz g. 1950, A. FLORINSKIJ daje osvrt na novije rasprave o rusko-bizantskim odnosima (*K izučeníju istorii russko-vizantijskih otnošenij*, s nešto širim prvim dijelom, koji obuhvaća opća pitanja o postanku ruske državnosti, pa prema tome i pitanja o varjaško-ruskim odnosima, dok je drugi — nešto kraći — m. o. namijenjen pitanjima u svezi s »dogovorima« kijevskih knezova s Grcima u X vijeku), a TALBOT RICE u iscrpnom članku *Rome, or the East* podvrgava kritici nedavno izašlu Swiftovu knjigu o rimskim izvorima kršćanske umjetnosti (*Roman Sources of Christian Art*, New York, Columbia Univ. Press, 1951) i neka druga djela ove vrste, dolazeći do prirodnog zaključka, da se bizantska umjetnost ne

može izvoditi iz rimske, jednako kao što se ni bizantska povijest ne može tumačiti kao »nekakvo opadanje i konačni pad« (*To regard Byzantine art as no more than the direct outcome of Roman is just as far from the truth as to explain Byzantine history, with Gibbon, as no more than one long decline and subsequent fall*, str. 319).

SBORNÍK PRACÍ FILOSOFICKÉ FAKULTY BRNĚNSKÉ UNIVERZITY. Vedoucí redaktor prof. Vilém Chmelař, Brno, s podporou ministerstva školství, věd a umění.

Ovo je novi časopis, koji je Filozofski fakultet Sveučilišta u Brnu počeo izdavati g. 1952. i koji bi imao zamijeniti izdanje pod n. *Spisy filosofické fakulty v Brně*, koje je izlazilo između oba rata i u kojem je u obliku većih ili manjih monografija izašlo nekoliko vrijednih radova čeških i ruskih slavista (v. V. Vondrák, *Příspěvky k nauce o praslov. přízvuku*, č. 5, 1924, isti, *Vývoj současného spisovného českého jazyka*, č. 17, 1927, Fr. Trávníček, *Příspěvky k českému hláskoslovi*, č. 16, 1926, isti, *Př. k dějinám českého jazyka*, č. 1927, isti, *Neslovesné věty v češtině I—II*, č. 31—32, 1930/31, N. Durnovo, *Vvedenie v istoriju russkago jazyka I—II*, č. 20, 1927, zatim Machekova istraživanja o balto-slavenskom leksiku (č. 37, 1934), Wollmanov spis *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské*, č. 43, 1936, i dr.). U predgovoru prvom svesku prof. Fr. Trávníček objašnjava, zašto se mjesto monografija, koje su izlazile u *Spisyma*, sada izdaje ovakav zbornik, u kojem će izlaziti kraći prilogi s različitih područja nauke: poslije g. 1945. i 1948., odnosno poslije IX kongresa KPČ (1949) trebalo je usvojiti principe marksizma-lenjinizma i raskrstiti s filozofskim idealizmom, o koji se češka nauka prije oslanjala (*»o který se naše věda skoro veskrze opíralá«*). Pored toga trebalo je iz nauke odstraniti »reakcionarní kosmopolitizam i objektivizam, koji služe ciljevima svjetskoga imperijalizma«. I dalje se u uvodu kaže, da su naučni predmeti, koji se predaju u Filozofskom fakultetu u Brnu, »u znatnoj mjeri proniknuti idealizmom, kosmopolitizmom i objektivizmom«, i da je stoga u punom smislu

potrebna revizija njihovih dotadašnjih rezultata sa marksističkog stajališta. »Ovaj zadatak« — kaže se u uvodu dalje — »iziskuje sustavno i pomno proučavanje svekolike sovjetske nauke, našega uzora. Ovo je sa svim prirodno dovelo do toga, da sada ne mogu izlaziti veći naučni radovi, već se pišu samo manji radovi, koji tako reći predstavljaju pripremu za veće radove«. Kakvi se to »veći« radovi iz takve »pereocenske« mogu očekivati, teško je reći; nešto slično pokazalo je trideset godina marrizma u sovjetskoj nauci o jeziku, koja se i prije 1950. uzimala kao uzor, za kojim su se neki povodili.

Međutim, krivo bi bilo misliti, da se u Brnu od svršetka rata do g. 1952. nije izdavalo ništa. *Seminar za slavensku filologiju* izdao je g. 1948. sadržajem vrlo bogati i vrlo ukusno opremljeni zbornik u čast Fr. Trávníčka i Franka Wollmana (POCTA FR. TRÁVNÍČKOVI A F. WOLLMANOVI, ur. Ant. Grund, Ad. Kellner i J. Kurz, str. 543) sa preko četrdeset priloga njihovih suradnika, drugova i učenika sa Sveučilišta u Brnu. Bio je to lijep izraz zahvalnosti i odanosti prilikom šezdesetogodišnjice obojice najistaknutijih brnskih profesora, od kojih prvi zauzima ugledno mjesto u suvremenoj bohemistici, a drugi je jedan od pokretača i glavnih predstavnika uporedne (komparativne) slavenske književnosti.

FRANTIŠEK TRÁVNÍČEK (*17. VII. 1888) posvetio se proučavanju češke gramatike i čeških dijalekata i dao je na tom polju djela, koja obiljem i svježinom svoje građe gdjgdje premašuju ono, što su na tom polju dali Gebauer, Zubatý i dr. Jednu od prvih svojih iscrpnih studija posvetio je aspektu (*Studii o českém vidu slovesném*, 1923), da poslije niza rasprava iz svih područja gramatike (osobito iz sintakse) dade svoj *Úvod do české fonetiky* (1932), svoju Historijsku gramatiku (*Historická mluvnice československá*, 1935), svoju gramatiku književnoga jezika (*Mluvnice spisovné češtiny*, 1948), raspravu o umjetničkom jeziku (*Umělecká mluva*, 1947), uvod u češki jezik (kao cjelinu, kao sistem, *Úvod do českého jazyka*, 1948) i dr.

S ovim djelima Trávníček je danas jedan od najistaknutijih čeških gramatičara.

FRANK WOLLMAN (*5. V. 1888) počinje kao pjesnik, nastavlja kao dramatik (sâm je napisao 8 drama) i još pod vodstvom J. Polívke pristupa ispitivanju literarnih tema u narodu i u književnosti (*Pověst o bílé paní v literatuře a v tradicích českého lidu*, 1914). Na tom je tlu ostao, samo ga je raširio i — po uzoru na Máchala — obuhvatio cijelo slavenstvo, samo egzaktnije i sa više pronicavosti nego njegov učitelj. Njegovi biografi s pravom ističu, da je za nj bio važan boravak u Berlinu (1912), gdje je na nj utjecao jedan od najsnažnijih i najsposobnijih slavista onoga vremena, Aleksandar Brückner. Wollman je, obogaćen utjecajima koji su bili više metodičke prirode i koji su mu olakšavali da sâm nađe svoj put, započeo novo poglavlje u povijesti slavenske filologije, koje je dobilo ime *uporedna* (poredbena, komparativna) *slavenska književnost* i koje se sastoji u egzaktnom poređenju ne književnosti cijelih naroda kao zakruženih cjelina, nego u poređenju književnih vrsta ili književnika, knj. pojedinaca u jednom narodu ili u različnim narodima, i u traženju onoga, što je za njih bitno, što ih odvaja od srodnih pojava u ostalim slavenskim književnostima ili u književnostima Evrope.

Wollman je češće dolazio k nama, osobito među Hrvate i Slovence, i ovdje su, na našem tlu, nastale prve njegove studije, koje će ga učiniti prvoborcem i pioninom savremene uporedne slavenske književnosti (*Srbochorvatské drama*, 1924; *Srbochorvatská dramatika* 1914—1924; *Slovinské drama*, 1925. i *Bulharské drama*, 1928, poslije čega je slijedila sinteza *Dramatika slovanského jihu*, 1930) * Važna je i — zasad — jedinstvena njegova ideografska i eido-grafska studija *Slovesnost Slovanů* (1928) i njegova inače polemička, vrlo lično i vrlo snažno pisana knjiga *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské* (1936). Napisao je

* La littérature dramatique des Slaves du Sud, (Travaux de l'Institut slave de Prague t 2, 1930).

mnostvo pojedinačnih studija, nastojeći da ispita pojave dualizma i bipolarnosti — između krajnjeg individualizma i krajnjeg kolektivizma — za kojima je tragao u djelima slavenskih pisaca i u slavenskim književnostima (v. njegove studije *Zeromski a Reymont*, 1926. *Juljusz Słowacki*, 1927, ili pogleda na slavensku dramatiku u studijama *Njegošova deseterec*, 1930, *Puškinová cesta k baladické dramate*, 1937, i dr.). Godine 1935. izdao je putopis o svojem boravku u Hrvatskoj, Slavoniji i Sloveniji pod n. *Severozápadní Jugoslavija*, u kojem je prikazao Sloveniju, naše Zagorje, Slavoniju do Đakovštine, užu Hrvatsku, Gorski kotar i Primorje do Paga i Obrovca. U predgovoru se mogu čitati riječi: »Zdá se mi, že se od lidu více dovidám, protože je v něm více individualit než v inteligenci, zejména na slovanském jihu. Také mi se zdí, že zde lid znamená více pro budoucnost«, (str. 6).

U zborniku posvećenom u čast ove dvojice slavista uz veći broj općih članaka (*K otázce slovesné konsumpcie* M. Hájek, *Základní ideje ruské publicistiky* 16. století J. Jirásek, *Počátky tradicionalistiky na Slovensku* M. Kolečányi, *Některé problémy theorie vědy jako logické syntaxe a sémantiky* R. Konečný, *Morfologické prostředky vidové v nynější češtině* Fr. Kopečný, *Humanismus a počátky českého mluvnictví* Old. Králik, *Slovesný čas v slovenčine* Eu. Pauliny, *Obsah, námět a látka slovesného díla* K. Svoboda, *K theorii jazyka tištěného* J. Vachek, *K staročeské Alexandreidě* L. Zatočil, *K tajemství v uměleckém díle* Ar. Závodský, i dr.) ima i nekoliko članaka, na koje se ovdje (bar sa nekoliko riječi) treba osvrnuti.

K. HORÁLEK, *K otázce staroslavenského infinitivu*. — U raspravljanju, da li se već u staroslavenskim spomenicima mogu utvrditi počeci nastajanja infinitiva, odn. njegova zamjenjivanja s prezentom sa *da*, koje je dovelo do toga, da je na pr. infinitiva u bugarskom jeziku sasvim nestalo (Mirčev), ili je to pojava, do koje je došlo nezavisno od staroslavenskog jezika, pisac se priklanja ovom drugom mišljenju. On na osnovi primjera iz Novoga zavjeta po-

kazuje, da se u staroslavenskom evanđelju nigdje ne može utvrditi bilo kakva averzija prema infinitivu, i ako je u ćirilometodskim tekstovima tu i tamo dolazilo do zamjenjivanja infinitiva s prezentom za *da*, to se događalo iz stilističkih razloga, onda, kada je prevodilac mogao slobodno birati između dva sintaktička oblika. Pismeni (književni, pisani) staroslavenski jezik dugo je živio u bugarskoj književnosti, i po njem je teško zaključivati, kako je taj proces tekao u živom, pučkom bugarskom govoru u X, XI ili XII stoljeću.

J. KURZ, *Můj návrh na pokračování v přípravných pracích o staroslověnském slovníku*. — Članak je zanimljiv s obzirom na tok, kako su napredovali radovi oko staroslavenskog rječnika, koji sada ulazi u svoju završnu fazu, u fazu štampanja (v. ovdje str. 140). Prof. Kurz je kao jedan od glavnih organizatora ove akcije u početku predlagao, da se ekscerpiraju i izdaju samo primjeri iz kanonskih (starosl.) spisa, kao što su *Zo Ma As Ohr Ps. sin Eu Clo Ki Mak Sa Und Su Hi Hülz Zol Sam Ku Ps st. i*, napokon, *Praške lističe*, koje međutim neki slavisti (Vondrák, Leskien, Pastrnek, Diels) iz više razloga ne ubrajaju u taj kanon. S vremenom je međutim prevagnulo mišljenje Havránekovo, da bi osnovu trebalo proširiti, i tako su u građu, koja će biti sadržana u rječniku, ušli i *Apostol*, i *Frizinški odlomci*, i *Panonska žitija*, i niz drugih (mlađih) tekstova, za koje se kako tako može pretpostavljati, da su im matice sezale — ili mogle sezati — u IX ili X vijek (što, naravno, ima i svoje slabe strane, jer se leksik u toku prepisivanja također mijenjao, pa je za neke pozicije, koje se nalaze u prijepisima iz XIV ili XV vijeka, teško reći, da li su se u ovom ili sličnom obliku mogle nalaziti i u IX ili X vijeku) V. Slovo 2, str. 90.

A. MÁTL, *Staroslověnská hapax legomena porqtiti se a vvroštati se*. — Tumače se sekundarnom ekspresivnom nazalizacijom osnovnoga *rut-*, što je s obzirom na dosta čestu upotrebu ovakvih oblika u slavenskim jezicima prilično vjerojatno.

J. STANISLAV, *K chronologii zmeny g > γ > h v slovenčine*. — Početak zamjenjivanja *g > γ* i dalje

u *> h* išao bi kod Slovaka (prema listini iz g. 1138, u prijepisu iz g. 1329) u drugu četvrtinu XII vijeka, tj. otprilike u isto vrijeme, kada se ta promjena javlja i u češkim spomenicima.

FR. VÁHALA, *K historii národných jmen Jiřhoslovanů ve staročeské literatuře*. — U češkim kronikama od Dalimila i Pulkave do XVI i XVII vijeka vlada prilična zbrka u upotrebi i u atribuiranju naših narodnih imena. Za Srbe je uz Srbové, Sirfey (tako u Lucidaru iz g. 1490) često ime Raci (Rácové), a humanisti ih kadšto zovu Triballima (ovako ih zove i Vitezović u svojem rječniku). Hrvati su po imenu imali znatno širi opseg, pa Blahoslav (XV v.) govori o tome, da slavenskim jezicima govore »različni Hrvati od Mađarske sve do Carigrada i na drugu stranu do Mletaka«. Kao što se vidi, ime Hrvat je za nj bila oznaka za sve južne Slavene (slično kao što su Francuzi prema Alemanima nazvali sva nje-mačka plemena, i kao što je prema Francima dobila ime cijela Galija).

Vrlo široko značenje imali su i nazivi *Slavonija* i *Ilirik*. K. Harantu je »Sclavonia, zemlja slavenska, od naroda slavenskoga, od koga je češki narod i jezik potekao« (s Dubrovnikom kao glavnim gradom), a pod *Ilirijom* se od XVI vijeka obično misle svi južnoslavenski narodi (no nekima je to samo obalski pojas od Istre do Budve, koji se dijeli na Liburniju i na Dalmaciju). Kod ostalih imena nestabilnost je još veća, pa što je jednomu *Stajerska*, drugomu je *Hrvatska*, i t. d.

ROČNÍK I (1952)

Godišta su podijeljena tako, da je po jedan broj posvećen određenoj struci. Tako je na pr. dvobroj 1—2 prvoga godišta posvećen jezičnim pitanjima (Rady jazykovědné A, č. 1). U ovom (prvom) svesku, koji uz članke o češkom jeziku ima i nekoliko članaka iz rumunistike, latinistike, anglistike i slikarstva, vrijedi istaknuti priloge, koje su dali Fr. Trávníček, J. Bauer i Ad. Kellner. (Prilog R. VEČERKE, *K problematice novinářského jazyka* ne donosi ništa novo, a osim toga ne odlikuje se nekim dubljim ulaženjem u ovo pitanje).

FR. TRÁVNÍČEK, *Objektivismus a kosmopolitismus v naší jazykovědě*. — U veljači g. 1952. održana je ideološka konferencija u Brnu, sa koje je svima nastavnici i učiteljima upućen proglas u kojem je među ostalim pisalo o tome, kako »kosmopolitizam, buržoaski nacionalizam, pseudonaučni objektivism« i različite druge nenaučne tendencije predstavljaju odraz skrovitih i razornih idealističkih utjecaja, koje treba najodlučnije uklanjati iz svih područja nauke i obrazovanosti. Trávníčeku je, čini se, povjereno, da ovo razradi na području jezika, i on je u gornjem članku ustao da obratuna s češkim strukturalizmom — zato što vodi u ahistorizam, što se mjesto vezivanja na češki narod radije daje na ispređivanja jezika, koji među sobom nisu ni u čemu srodni, što jezik shvaća samo kao sistem simbola, i što vodi u tipologiju, koja ničim ne produbljuje poznavanje češkoga jezika. Prema strukturalističkoj tipologiji češki jezik nije osnovni proizvod češkoga tla, koje je svakim svojim elementom duboko povezano s češkim narodom, nego nekakva šarena mješavina najrazličitijih elemenata, nekakav »slepenec z prvků všech jazyků na světě«. U svezi s time Trávníček podvrgava kritici radnje Skaličke (*Typ češtiny*, Prag 1951), Fr. Kopečnoga (*Základy české skladby*, Prag 1952) i nešto starije radove Šmilaurove (*Výklady slov*, 1937. i *Ruské vlivy na češtinu*, 1941), koji, naravno, god. 1941. nije mogao znati, kako će se na utjecaje ruskoga jezika na češki gledati i pisati u godini 1952.

J. BAUER, *Několik poznámek o pojmech slovní spojení, větná dvojice a syntagma*. — Iako se priznaje, da naučna sintaksa može biti bez te diferencijacije — bez podjele na slovní spojení (Wortgruppe) i větná dvojice (Satzpaar), pri čemu se slovní spojení može dalje razlikovati od spojení slov (Wortverbindung) — ipak ovo diferenciranje olakšava uočavanje nekih razlika u češkoj sintaksi i u sintaksi uopće (već po tome, što je pojam větná dvojice užo od pojma slovní spojení). U njemačkom se rezimeu: »Die weitere Entwicklung der Wortgruppenlehre und der Lehre von den Satzpaaren kann

für die syntaktische Forschung sehr furchtbar sein« (str. 57) u pretposljednjoj riječi radi o tiskarskoj griješi.

Ad. KELLNER, *Dialektologická bádaní na brněnské filosofické fakultě*. — Referat, koji je i za nas vrlo poučan, jer otkriva, kako se već od g. 1929. neumorno radilo i radi na proučavanju moravskih, šleskih i dr. dijalekata, u koju je svrhu organiziran ne samo samostalni dijalektološki odjel u sastavu Slavenkog seminara na Sveučilištu u Brnu (g. 1945), nego i posebna dijalektološka komisija u krilu Matice Moravske (g. 1949), koja je i svojim sredstvima izdašno pomagala ovaj rad. Ovom akcijom u Brnu i na moravsko-šleskom području upravlja sada posebna dijalektološki kabinet Češke akademije znanosti, koji djeluje u Brnu.

ROČNÍK II (1953)

Trobroj (2—4) posvećen Zd. Nejedlomu. Osim četiriju članaka posvećenih Nejedlomu, istaknutom češkom historiku i slavistu i predsjedniku Češke akademije znanosti (M. Novák, *Estetika a theorie umění v pojetí Zdeňka Nejedlého* J. Macurek, *K počátkům slavisticko-historických studií Zdeňka Nejedlého*, gdje se ističu zasluge Nejedloga za upoznavanje češko-poljskih i češko-ruskih odnosa u doba feudalizma, osobito s kraja XV i s početka XVI vijeka, zatim A. Závodský, *Zdeněk Nejedlý a česká literatura nové doby* i J. Kolečka, *Brněnské dokumenty k politické činnosti Ant. Zápotockého a Zdeňka Nejedlého*) u tom zborniku ima još desetak članaka (3 s područja umjetnosti i 4 s područja češko-ruskih odnosa), od kojih se na nas odnosi jedan (na str. 308—337).

F. JORDÁN, *Charváti v českých zemích za českého povstání a třicetileté války*. — O Hrvatima u Tridesetogodišnjem ratu pisalo se i kod nas (Kukuljević, Bauer) i kod Mađžara (Ballagi), a nedavno su Česi iz svojih arhiva počeli izdavati izvornu građu o ovom razdoblju (V. Liva, *Prameny k dějinám třicetileté války*, Regesta fondu militare archiva min. vnitra III, 1618—1625, Prag

1951; isp. i starije Fr. Hrubý, *Moravské korespondence a akta I*, god. 1620—1624, Brno 1937). Ovom se je građom uz niz monografija i dr. starijih djela pisac poslužio, da bi iznio značenje, koje se Hrvatima pridavalo među četama Wallensteinovima, i da bi odgovorio na pitanje, je li sastav tzv. hrvatskih četa doista bio hrvatski, ili se taj naziv, možda, upotrebljavao u nešto širem značenju (kako je mislio Ballagi).

U uvodu se najprije govori o hrvatsko-češkim vezama od XIV do XVI vijeka, kada su te veze bile napredne i korisne za jednu i za drugu stranu (samo se čini malo jednostrano, kada se za djelatnost naših glagoljaša *Na Slovanech* olako kaže, da joj je tradicija »měla starší kořeny domácí«, i da su glagoljaši prevodili iz češkoga jezika, a ne kaže se, što su oni pozitivna dali svojoj okolini, ili kada se ustanak u istočnoj Slavoniji preveličava i pripisuje revolucionarnom utjecaju husita, kada se zna, da su se husitizmu u onim krajevima u prvom redu bili priklonili stranci (Madžari), a ne Hrvati, v. *Historija naroda Jugoslavije I*, Zagreb 1953, str. 751, i dr.).

Oblik češko-hrvatskih odnosa mijenja se u Tridesetgodšnjem ratu, kada Hrvati stoje na strani Wallensteina i bečkoga dvora, i kada se u njihovim vojskama bore elitni odjeli tzv. hrvatskog konjaništva (*charvátská jízda*), koje je bilo naoružano pištoljama i arkebuzama te je jednako bilo upotrebljivo u navali kao i u obrani. Po mišljenju Jordánovu nema sumnje, da su pripadnici ovih odjela zaista bili Hrvati, a poznato je, da ih je Wallenstein, koji ih je upoznao za ratovanja s Turcima (1604), osobito cijenio, pa poslije nije žalio ni truda ni troška, samo da u svojim četama ima što više Hrvata. God. 1625. bilo ih je oko 500, već u proljeće 1626. ovaj je broj narastao na 2200 (pod vrhovnim zapovjedništvom Jurja Zrinskoga, Isolana i Galla). God. 1628. bilo ih je 3500, no poslije im se broj smanjuje, pa ih je na kraju prvoga generalata u Wallensteinovoj vojsci ostalo oko 2000 do 2500. Juraj Zrinski je umro u Bratislavi 18. prosinca g. 1626. pa poslije, za drugoga generalata, vrhovno zapovjedništvo sasvim prelazi

na Isolana (koji je, kao što znamo, na kraju pristao uz cara i iznevjerio Wallensteina).

»Pad Albrechta Wallensteina i njegovo umorstvo u Hebu 25. veljače 1634. nisu značili kraj učestvovanju Hrvata u Tridesetgodšnjem ratu. Hrvati su i poslije njegove smrti ostali u carskoj vojsci i ratovali su u njoj gotovo na svim ratištima u švedskom i u švedsko-francuskom ratu. Temelji ratne slave hrvatskoga konjaništva bili su ipak udareni u vrijeme Wallensteinovo, i kod toga nema sumnje, da su ih udarili Hrvati po rodu, porijeklu i narodnosti, i da su oni sačinjavali glavninu i jezgru Wellensteinovog hrvatskog konjaništva« (str. 325).

Da su to doista bili Hrvati, potvrđuje također stav, što su ga bili zauzimali hrvatski staleži i redovi, koji su nejednom ustajali protiv novčanja Hrvata za tuđe vojske, jer su se bojali, da bi zemlja, koja je ionako ovakvim mnogobrojnim novčanjima bila previše proriječena i oslabljena, mogla još više oslabiti i stradati, ako bi se Turci odlučili, da na nju navale (v. E. Bauer 83 i d.). Tako je na pr. i god. 1636. general Schwarzenberg dobio patent, da u hrvatskoj Vojnoj krajini unovači za carsku vojsku onoliko Hrvata, koliko samo bude mogao, najmanje njih 2000. A i poslije se od drugih izrije kom tražilo, da se u vojsku uzimlju samo Hrvati (v. o tome na str. 326. i dr.). Zna se, da je s jednom takvom četom u mjesecu kolovozu g. 1647. bio pošao na sjever i Petar Zrinski, i da je s njim pošao i jedan dio hrvatskoga plemstva (među njima i Juraj Ratkaj Velikotaborski) — no ne za dugo, jer je već iduće godine Westfalski mir učinio kraj Tridesetgodšnjem ratu te — po riječima Jordánovim — završio »veliko poglavlje povijesti Evrope, čeških zemalja i slave hrvatskoga konjaništva i hrvatskoga oružja« (str. 327).

Tako nam akti iz čeških arhiva govore o sumornoj priči, kako su Hrvati služeći vladaru i slabeći svoju zemlju prolijevali krv na tuđim ratištima, za tuđe interese i za tuđince, koji su im se nametnuli za gospodare. A zahvalnost? — O njoj je možda mislio Zrinski 30. IV. 1671.

ANKETA L. M. S.

Jezično ujedinjavanje Hrvata i Srba i njihova težnja za zajedničkim književnim jezikom ima dugu prošlost, dulju od 350 godina. Premda je najstarija književnost na hrvatskom jeziku bila pisana čakavskim narječjem, već je Kašić, pisac prve hrvatske (ilirske) gramatike (1604.) pretpostavljao štokavštinu čakavštini, a Mikalja u talijanskom predgovoru svojem rječniku (*Blago jezika slovinskoga*, Loreto 1649) kaže »io hò procurato di mettere in questo ditionario le parole più scelte et il dialetto più bello; perche si come nella lingva italiana benche vi sia grandissima varietà nel parlare, nulla dimeno, quando si scrive, ogn'un affetta la lingva Toscana, ó Romana, conoscendo, che quella fra tutte sia la più bella, e che convenghi, che i libri si scrivano in quella. Così anco sono molti e varii li modi di parlare in lingva Illirica, ma ogn'un dice, che la lingva Bosnese sia la più bella: perciò tutti li scrittori Illirici doverebbero affettarla nel scrivere, il che hò procurato di far io in questo ditionario«. Odonda štokavština, koja je ovladala Dubrovnikom, sve većma preotimlje maha, i tako je preko dalmatinsko-bosanske (franjevačke) i slavonske ikavske književnosti ostalo sve do početka XIX vijeka, kada je Zagreb definitivno preuzeo vodstvo u kulturnom i političkom životu Hrvata. Međutim, Zagreb je dijalektalno bio na kajkavskom tlu, imao je svoje *Kalendariume* i svoju *Daniczu Zagrebechku*, svoje pisce-kajkavce i sve što je bilo potrebno da razvije svoju kajkavsku književnost, pa ako je ipak, i to definitivno, prešao na štokavštinu, za to treba u prvom redu odati priznanje Ljudevitu Gaju, koji je g. 1836. u svoje *Novine* i u *Danicu* uveo jekavsku varijantu štokavskog narječja. Istina, on je mogao prihvatiti Divkovićevo, Kačićevo i Reljkovićevo ikavštinu i na toj osnovi ujediniti većinu Hrvata u Hrvatskoj, u Dalmaciji, u Slavoniji i u Bosni, no njega su zanosile romantičarske misli — nerealne, u ono vrijeme, kakva je u prošlosti često bila politika Hrvata — da ujedini

sve južno slavenstvo, najprije sve Srbe, Hrvate i Crnogorce, pa zatim i Slovence, Makedonce i, na kraju, Bugare u jednu veliku zajednicu, pa je posegao za jezikom Gundulića i Đurđevića, koji je u nešto krepčijem obliku bio i jezik Vuka Karadžića i narodnih pjesama, i prihvatio je jekavštinu. Ma koliko to onda — prije 120 godina (ako se gleda iz naše perspektive) — bilo fantastično, vrijeme je pokazalo, da je to — koliko se Hrvata, Srba i Crnogoraca tiče — bilo i lingvistički i politički opravdano, i da je upravo jekavština bila pozvana da postane »symbolom združenja i pomirenja« (Jagić) i da u sebi izmiri sve Hrvate — čakavce, kajkavce, štokavce, ekavce, ikavce, jekavce — i sve Srbe, od kojih su oni u zapadnim stranama, u Bosni, u Hercegovini, u Hrvatskoj, i u Crnoj Gori i Sandžaku u velikoj većini bili (a i danas jesu) jekavci (ijekavci). Inicijativa za to ujedinjavanje došla je od Hrvata, kao što su i inače slične inicijative kadšto dolazile sa zapada* i tako zvani bečki dogovor iz g. 1850. samo je sankcionirao jedno stanje, koje je kod Hrvata već petnaest godina prije toga bilo provedeno. U čemu se je zapravo sastojao ovaj dogovor, koji se u posljednje vrijeme dosta spominje i kojemu neupućeni kadšto pridaju značenje, koje mu ne pripada? — Godine 1849. odlučilo je austrijsko ministarstvo pravosuđa, da u nizu ostalih terminologija izda i pravno-političku terminologiju za južnoslavenske narode, koji su se nalazili u sastavu austrijske carevine. U tu svrhu imenovane su u srpnju iste godine komisije za različne jezike, kojima je tada povjeren ovaj rad. Od Srba su bili izabrani Vuk Stefanović Karadžić i Božidar Petranović, a od Hrvata Ivan Mažuranić i Dimitrije Demeter. Kada je građa uglavnom prikupljena i kada je trebalo pristupiti obradbi — kako Demeter kaže u predgovoru knjizi, koja je odatle nastala (v. *Juridisch-politische Terminologie der slavischen Sprachen Oesterreichs*,

* V. m. o. R. JAKOBSON, Comparative Slavic Studies, »The Review of Politics« 16, I-90, 1954.

Wien 1853, str. V) — »mjeseca ožujka 1850. sazvao je gospodin Vuk Stefanović — Karadžić nekoliko puta na prijateljske dogovore više jugoslavenskih književnika nalazećih se slučajno u ono vrijeme u Beču, da ustanove neka načela, polag kojih bi se jugoslavenski zvuci najshodnije mogli naznačivati slovima«. Plod ovih dogovora bili su zaključci, koji su objavljeni u 76. broju Narodnih Novina (za g. 1850), među kojima drugi (t. 2) počinje ovako: »Jednoglasno smo priznali, da je najpravije i najbolje primiti južno narječje, da bude književno, i to a) zato, što najviše naroda tako govori, b) što je ono najbliže staromu slavenskom jeziku, a po tome i svjema ostalijem jezicima slavenskijem, c) što su gotovo sve narodne pjesme u njemu spjevane, d) što je sva stara dubrovačka književnost u njemu spisana, e) što najviše književnika i istočnoga i zapadnoga vjerozakona već tako piše (samo što svi ne paze na sva pravila)«. Dogovor, koji su potpisali Ivan Kukuljević, Dimitrije Demeter, Ivan Mažuranić, Vuk Stefanović Karadžić, Vinko Pacel, Franjo Miklošić, Stjepan Pejaković i Đuro Daničić, završava riječima: Ako Bog da, te se ove misli naše u narodu prime, mi smo uvjereni, da će se velike smetnje književnosti našoj s puta ukloniti i da ćemo se k pravome jedinstvu mnogo približiti. Zato molimo sve književnike, koji upravo žele sreću i napredak narodu svojemu, da bi na ove misli naše pristali, i po njima djela svoja pisali«. Međutim, Bog nije dao, i prvi se Petranović nije s ovim mislima složio, a srpski su pisci poslije u Vojvodini i u Kneževini (poslije Kraljevini) Srbiji mjesto južnoga narječja za svoj književni jezik uzeli istočno. I tako se književni i kulturni život u Hrvata i u Srba dalje razvijao na dva kolosijeka, na ekavskom i na jekavskom. Ovim razlikama, na prvi pogled sitnima, pridolazile su druge. Na zapadu se pisalo latinicom, na istoku ćirilicom, zapad je bio katolički, istok pravoslavni, zapad hrvatski, istok srpski. Na taj se način — ne bez živog udjela svećenstva na jednoj i na drugoj strani — među prostim pukom širilo i prostom puku utuvljivalo mišljenje, da su ćirilica

i ekavština srpski, a latinica i jekavština hrvatski, i da je svatko, tko je za ograničavanje jednog pisma ili jednoga govora, protivnik naroda, koji se tim pismom ili tim govorom služio. Tako je jaz, koji su do kraja Prvoga svjetskoga rata produbljavale državne granice i koji se, eto, prenosio i na vjerska i na nacionalna pitanja, postajao sve dublji, i to se, prirodno, sve jače odražavalo i u leksikonu, i u frazeologiji, u sintaksi i u stilistici. Tomu je pridolazio još jedan momenat, koji se u početku nije tako osjećao, jer se ograničavao na uski krug filologa, ali je duboko zahvatao, dublje od ostalih, jer je počivao na idejnoj osnovi. Radilo se o stavu prema književnom jeziku uopće. Na zapadu se je na književni jezik gledalo kao na nešto, što je iznad dijalekata, na istoku se je književni jezik identifikirao s dijalektom (Vukovo pravilo »piši, kako govoriš« — samo što Vuk poslije više nije pisao onako, kako se u Tršću govorilo), pa se tacite mislilo, da svatko, tko se kao štokavac rodio, nosi zakone književnoga jezika u sebi (za razliku od onih, koji nisu bili te sreće, i koji su književni jezik morali učiti). Ova je razlika — razlika, koja jednima daje pravo da slobodno stvaraju, a druge primorava da tapkaju za njima i da slijede ono, što su prvi stvorili — kopkala podsvijesno iza nekih kasnijih pokušaja i nije davala da se premosti i zaravna jaz, koji je dijelio naše dvije književnosti, i koji se je dalje produbljavao. Kako su Hrvati ostajali na pozicijama od 1836 i 1850, inicijativa za novo ujedinjavanje morala je dolaziti s druge strane. No tu je bilo teškoća, koje nisu bile male: natrag se nije moglo, jer bi to značilo odvajanje od govornog tla i prihvaćanje koncepcije, koja je bila prevladala na zapadu i koja k tomu, kao što se vidjelo, nije bila nimalo udobna, jer bi tada i ekavci morali učiti književni jezik isto onako, kako su ga na zapadu učili kajkavci, čakavci i oni štokavci, koji su bili ekavci ili ikavci. To, pa zatim ustanoviti prestiž, koji je Srbija imala među južnim Slavenima i koji joj je davao neka veća prava, učinili su, da se počelo pomišljati na to, ne bi li se eventualno, možda, našao izlaz

na bazi »do ut des«, odn. — kako su to neki nazvali — na bazi »trampe«: da Srbi prihvate latinicu, koja je i tako k njima prodirala, a Hrvati da se odreknu jekavštine i da prihvate ekavštinu (iako su to, razumije se, dvije sasvim različite stvari). Na toj je osnovi nastala Skerlićeva anketa iz g. 1913, kada se je otvoreno predlagalo ovako rješenje, i kada su zaista u Zagrebu neki pojedinci počeli pisati ekavskim govorom. Međutim poslije g. 1918, tj. poslije ujedinjavanja u zajedničku državu SHS (koja se poslije prozvala Jugoslavijom), ovo je opet prestalo, i duhovi su se otrijeznili, kada su vidjeli, kuda to (u onim prilikama) vodi, i da su bili samo sredstvo u rukama onih, koji su državu bili podvrgli ciljevima svojeg hegemonizma. Karakteristično je na pr., da se u zajedničkoj državi više nije pomišljalo na to, da se ćirilica zamijeni latinicom, ali se svojski nametala ekavština, a preko vojske i ekavština i ćirilica. Jedino je pravopis »ujednačen«, a i to je učinjeno tako, da kod nas nikada nije mogao biti prihvaćen, pa ni neke novine se nisu usuđivale da ga uvode, da od sebe ne odbiju svoje čitaocce. Takvo je stanje bilo sve do prošloga rata, i ono je živi odraz nezdravih prilika, koje su vladale u Jugoslaviji triju Karadževića.

Poslije Drugoga svjetskoga rata sve se je iz temelja izmijenilo. Sve veće oblasti — Narodne Republike — dobile su autonomiju, i to se odmah počelo pozitivno odražavati i u jeziku. Ijekavski govor doživio je renesansu (B. Kovačević, LMS 1953 XII, 441), pa i A. Belić u predgovoru svojem Pravopisu iz g. 1952. priznaje, da se »danas u našoj književnosti mnogo više nego ikada piše južnim izgovorom« (str. 5). Ovo je tako daleko dovelo — jer se ipak ne radi samo o »izgovoru« i o refleksu glasa *jat*, nego i o frazeologiji i o stilu — da su se poslije rata djela jekavskih pisaca počela »prevoditi« na ekavski govor, i obrnuto, da su se ona, koja su izvorno bila napisana ekavski, u Zagrebu i u Sarajevu »prevodila« na jekavštinu. To, pa zatim neprilika, da su u četiri Republike, koje se služe hrvatskim ili srpskim jezikom, danas u upotrebi tri različita pravo-

pisa (Belićev, Boranićev i Vukovićev), koji stvaraju zbrku i u glavama odraslih ljudi, a ne samo u školske djece, od koje kadšto jedan nastavnik traži jedno, drugi drugo, a treći, možda, treće — ono »pravo«, njegovo (jer i takvih ima) — sve je to počelo da stvara kaos, koji je ozbiljno ugrozio i našu pismenost, i sav kulturni rad na jednoj i na drugoj strani. Tomu je trebalo stati na kraj, i to je — pored ostalih razloga, od kojih je jedan možda bio i taj, što je javnost u istočnim stranama bila vrlo nezadovoljna novim Belićevim pravopisom, tako da je jedan učesnik u anketi LMS za nj napisao, da »pravi najveću pometnju u našoj najširoj javnosti. On je proizvoljan, neshvatljiv, ćudljiv, zainaćen, namćorast, pun opreka, i pravi čitav narod nepismenim, baca ljude u oćajanje! — jer niko nije u stanju da se dosledno drži toga pravopisa, čak i kad bi hteo« (Vinaver, 1953-XI, 344) — potaklo uredništvo *Letopisa Matice Srpske*, da je u rujnu 1953. raspisalo »Anketu o pitanjima srpsko-hrvatskog jezika i pravopisa« i pozvalo 110 istaknutijih književnika i naućnih i javnih radnika, da u njoj sudjeluju. U anketi su postavljena ova pitanja: koji je razlog, da se naš jezik — jezik Zagreba i Beograda — kada se radi o originalnim djelima manje razlikuje nego kada se radi o prijevodima? — Koji su elementi, koji utjeću na uklanjanje ovih razlika, a koji su oni, koji vuku u pravcu podvajanja? — Dalje uredništvo kaće: »Nedavno je u našoj javnosti bilo potegnuto pitanje pravopisa, i s tim u vezi rećene su i neke misli koje zadiru dublje od ovoga manje ili više formalnoga pitanja. Mi smatramo da je u centru problema baš pitanje jezika kao takvog, pitanje njegovog jedinstva i perspektive daljeg razvoja, ali ne porićemo važnost ni drugih pitanja. Šta više, smatramo da su ona u ćvrstoj vezi sa pitanjima koja smo istakli, a to su: pitanje pravopisa, pitanje pisma (ćirilica—latinica), pitanje — ako hoćete — i narećja, zatim pitanje stvaranja rećnika književnog jezika (srpskog i hrvatskog, ili srpsko-hrvatskog) itd. itd.« te završava molbom, da se »u interesu

raščišćavanja ovih problema uzme učešće u ovoj anketi i iznese svoje mišljenje».

Od 110 pozvanih odgovorilo je u 15 svezaka *Letopisa* (od rujna 1953. do prosinca 1954.) samo 36 (dakle niti jedna trećina). Nekoliko priloga nije objavljeno, jer su bili ili predugi, ili prenaivni (neki također s prijedlozima, kako da se »popravi« latinica, a jedan je prinosnik iz Obrenovca poslao cijeli nacrt nekakve nove azbuke, koju bi trebalo uvesti).

Ako se odgovori, koji su objavljeni, rezimiraju, dobiva se ovakva slika: Većina je članaka pisana feljtonski, bez dubljeg ulaženja u problematiku — neki tek toliko, da se nešto napiše, — a u pitanjima, koja su tražila određeniji stav, neki su i suviše blijedi, predstavljajući neke opće varijacije, koje su tu i tamo odjevene u (kadšto dosta prozirno) naučno ruho. Bilo je i dobrih članaka (Skok, Lalić, Kovačević, Barac, Vuković), ali ti su rijetki — mogli bi se lako na prste nabrojiti. Statistički — ako se sve sabere u jedno — može se reći, da je u prvih sedam svezaka gotovo polovina pisaca — što prikriveno, što otvoreno — bila sklona da prihvati ekavštinu, u drugih osam svezaka, kada se vidjelo, da se može otvoreno pisati, za takvo se rješenje nije izjasnilo ni 20%. Što se pisma tiče, unaprijed se znalo, da druga strana nije spremna da se odrekne ćirilice, premda su neki priznavali, da ona za njih još »ima samo sentimentalnu vrednost — istina golemu« (Vinaver), a jedan je (Vojin Jelić) otvoreno napisao: »vjerujem da su prošla vremena kad smo nekakvom palanačkom panduru ili popadiji vjerovali za groš, kako je naša mučenička ćirilica neprikosnovena svetinja srpskog roda i pravoslavlja. I čemu stoga odugovlačenja, da joj već jednom nađemo odgovarajuće mjesto u muzeju. (A srpstvo nisam izdao!)«. No vidjelo se ipak, da su tradicije još suviše jake, i zato se preko ove točke prelazilo nekako nelagodno. Poneki su s mnogo retorike pokušavali da dokazuju i sebi i drugima, kako dvojstvo u pismu, u izgovoru, u književnom izrazu (Frangješ) i, što dalje slijedi, dvojstvo s obzirom na čita-lačku publiku nimalo ne smetaju —

ili ne bi trebalo da smetaju — ni zajedničkom jeziku, ni zajedničkom kulturnom i književnom stvaranju. Tako je cijela anketa sa ključnih pitanja malo pomalo silazila na pitanja zajedničkog pravopisa, zajedničkog rječnika književnoga jezika i zajedničkih terminologija. Tada je uredništvo *Letopisa* zaključilo, da završi anketu i da sazove »sastanak jednog dela učesnika«, na kojem bi se — ako ništa drugo, a ono barem formulirao zaključak »da je potrebno pristupiti izradi zajedničkog pravopisa«.

Sastanak je održan u Novom Sadu 8.—10. prosinca 1954. i na njem je sudjelovalo 7 učesnika iz Zagreba, 2 iz Sarajeva i 16 iz Beograda i Novoga Sada. Rezultati su objavljeni u dnevnoj štampi, i mogu se sažeti ovako: uglavnom status quo u pogledu pisma i govora (tj. ravnoprvnost ekavštine i jekavštine, ćirilice i latinice). Treba sprečavati samovoljno »prevođenje« s jekavštine u ekavštinu i obrnuto (pritom je dopušteno, da se na pr. prijevodi uz privolu prevodioca mogu štampati u dvije verzije, u ekavskoj i u jekavskoj, s potrebnim promjenama u leksikonu, frazeologiji itd.). Matica Srpska u Novom Sadu i Matica Hrvatska u Zagrebu pobrinut će se, da se izradi zajednički rječnik književnoga jezika u kojem će podjednako biti zastupljena građa iz hrvatskih i iz srpskih pisaca (s potrebnim objašnjenjima različitih semantičkih nijansa, različite upotrebe itd. na jednoj i na drugoj strani). Rječnik bi imao biti strogo informativan i zadatak bi mu bio, da piscima na jednoj i na drugoj strani pruži bogatu građu (osobito iz sinonimike, itd.) kojom naše književnosti raspolažu, a koje nema ni u Broz-Ivekovićevu, ni u Ristić-Kangrginu, ni u kojem drugom rječniku. Nadalje je zaključeno, da se uz suradnju obju Matica, obju Akademija (Jugoslavenske u Zagrebu i Srpske u Beogradu) i triju Filozofskih fakulteta (u Zagrebu, Beogradu i Sarajevu) pristupi izradbi zajedničkog pravopisa i da se u tom istom sastavu izvrše predradnje za izradbu zajedničkih terminologija. Za rječnik se predviđa, da bi mogao biti gotov za 5—6 godina, pravopis za 1—3 godine, a o tome, kada bi trebale biti gotove terminologije, kojim će se

redom raditi i koliko će vremena trebati za njihovu izradbu, nije se zasad govorilo. Svakako primjer, koji je samo uzgred spomenut — da bi terminologije trebale da budu onako jedinstvene, kako je jedinstvena terminologija u vojsci (M. Stevanović), nije sretno izabran i može se uzeti samo kao želja, da jedinstvenost — n. b. u stručnoj terminologiji — bude što veća: Hrvati su u svojem domobranstvu do g. 1918. imali dobrih naziva, koji su lijepo mogli zamijeniti *fišeklije*, *čakšire*, *šinjele*, *koporane*, *na gotov-s*, i druge turcizme i rusizme, koji su uvedeni poslije prvoga Oslobođenja.

Rezultati, koje je dala ova anketa, zasad su mali i daleko su od ostvarenja. Kakav će biti rječnik, koji će izraditi obje Matice, i hoće li on dati ono, što se od njega očekuje, to će se tek vidjeti (i to tek za 5—6 godina). Jednako će se tek za nekoliko godina vidjeti, kako će biti s pravopisom i kako će biti s terminologijama. Jedno je ipak (bar zasad) pozitivno: Sastanak u Novom Sadu je pokazao, da se o ovim stvarima može otvoreno raspravljati, a to već nešto znači. Kako će biti poslije, vidjet će se.

H.